

A KIS MARISKA
(Gróf Széchenyi István nőtlen korából)

Széchenyi István íróasztala fölött díszes aranykeretben fiatal nő arcképe függött a falon. Olajfestmény volt s gyönyörű szép, fiatal nőfejet ábrázolt. Barna hajfürtök, mandulaalakú nagy két fekete szem, semmihez se hasonlítható mosoly, fény és búbáj a homlokon, az ajkakon s a fölséges arcnak minden vonalán. Mintha a teremtés arra alkotta volna ez arcot, hogy új erőt adjon a fáradtnak, vigasztalást a kétségbeesettnek, életet a haldoklónak, szerelmet az élőnek s költői ihletet a szerelmesnek.

Széchenyi, ha asztala mellett ült vagy állt, mindig ráláthatott a képre.

Sohase hallotta senki, hogy Széchenyi István a kép eredetijéről komolyan beszélt volna. Minden látogatónak feltűnt a kép, de ő mindenkinek másként mesélte el, hogy mikor s miként jutott a kép birtokába. Sokan úgy gondolkodtak, hogy csak képzelet szüleménye, csak tanulmányi kísérlet az az ábrázat. Sokan azt hitték, ifjú görög nő képe, akivel görögországi utazásai közben ismerkedett meg Széchenyi. De ő nem törődött a találgatásokkal. Ha valaki határozott véleményt nyilvánított a kép származásáról, nem mondott ellent. Legföljebb élccel és gúnnyal vetett véget szokása szerint a tünődésnek.

Volt egy nézet, mely Széchenyi bizalmasabb ismerősei közt legjobban el volt terjedve. Waldstein János gróftól hallottam ezt. Széchenyi „Világ” című munkájának egyik fejezetén alapult. Talán e munka van legjobban tele azzal a hatalmas költői erővel, mely a nagy államférfiú életén át, hol rajongás képében, hol keserű gúny és évődés torzulatában, hol pedig a csalódott egész élet kétségbeesítő alakjában jelentkezett. E munkájában beszél el Széchenyi egy jelenetet, melyet átélt s mely minden valószínűség szerint fordulópont volt életében.

Egykor Görögországban utazott. A bécsi kongresszus véget ért. Európa nyugodt volt s Széchenyi szíve üres és sivár. A kongresszus alatt Széchenyi a rangban és tekintélyben legelső s legkiválóbb férfiakkal állt egy sorban.

Huszonnégy éves volt. Viruló fiatalsága, daliás külseje s szellemének kimeríthetetlen gazdagsága olyan egyéniséget alkottak belőle, amely előtt a legmagasabb körök termei s a legünnepeltebb szívek titkai megnyíltak. Társadalmi állása s mély és vidám szellemén kívül az az érdeme is föl jogosította erre, amelyet akkor szerzett, amikor a Waterlooi csata reggelén tanácsot adott Blüchernek, mely döntő fontosságú volt a csata lefolyására, Franciaország sorsára s nagy Napóleon életére. A világtörténet nem ismeri e kis történelmi részletet. A németek hallgatnak róla s Blücher lángeszének

tulajdonítják a sikeres hadműveletet, holott ő sok történetíró szerint itt csak egy súlyos kardvas volt a végzet kezében, semmi egyéb. Báró Kemény Zsigmond érinti ezt Széchenyi életrajzában, de mélyebben nem merül bele s részletesen nem adja elő. Széchenyi emlékiratai világosságot deríthetnek erre is. Ám akárhogy történt, a bécsi kongresszus fejedelmei s herceg asszonyai jól ismerték a fiatal magyar grófnak ezt az érdemét s az utóbbiak különösen oly kegyekben részesítették, melyekre büszke lehetett volna minden koronás fő.

A kongresszus befejeztével ernyedés állott be Széchenyi kedélyvilágában. Bécset szűknek, egyhangúnak, nagyon is polgárinak találta s útra kelt. Ezredétől könnyen kapott a kármennyi szabadságot. Utazásának semmi különös célja nem volt. Csak az, hogy utazzon és álmodozzon. Egy szép napon magánosan andalgott a régi Hellász legszebb omladékainak egyikén, melyet még akkor nem turkáltak fel az angolok, hogy töredékeit Angliába hurcolják. Még talpon álló oszloptövisekre könyökölve, legeltette szemeit a csodálatos szép ligeten. Lelke elmerengett a háromezer éves múltnak örökre letűnt nagyságain. E pillanatban – mint körülbelül ez idő tájt Byron – könnyen elhatározhatta volna magát, hogy lemondjon a világról s csak a múltá k emlékeinek és szíve alaktalan ábrándjainak éljen.

Gyöngye zaj riasztja föl ábrándozásaiból. Fölpillant s gyönyörű szép görög lánykát lát maga előtt elhaladni. Korsó a kezében. Ifjúság és szépség, illat és báj mérhetetlen gazdagság a vette körül a lakját. Széchenyi agyán megvillant egy gondolat. Fölkiáltott.

– Óh, a férfi hivatása nem az, hogy visszaálmodozzon a múltakba, hanem az, hogy éljen a derűlten mosolygó jövő számára. A múltnak minden emléke minő halvány és színtelen ez ifjú alak mellett!

E pillanatban fogamzott meg benne Magyarország újjá alkotásának korszakos eszméje. E pillanatban ismerte föl létének jogosultságát s életének célját. Maga Széchenyi is meg írja ezt a jelenetet említett munkájában, ha nem is e szavakkal, de elég részletesen. Sokan azt hitték, hogy ama kép e fiatal görög lányt ábrázolja. S azért festette meg képét, s azért akasztotta íróasztala fölé, hogy életének e fordulópontja mindig szeme előtt legyen. Most már 1875-ben, amikor e sorokat írom, a „legnagyobb magyart özvegye is elhunyt s a két nagy szellem egyesült ismét a magasságban” – most már elmondhatjuk a kép történetét, e sorok nem juthatnak el hozzájuk.

Volt Cenken a század elején Széchenyi Ferenc gróf szolgálatában valami Varga János nevű erdőkerülő. Mai állapotában nem ismerem Cenket, de a század elején a kastély mellett levő angol kertből széles fasor vezetett ki, melynek végén gyönyörű erdő feküdt. Ennek az erdőnek volt őre Varga János, aki akkortájt férfikora teljes erejében volt. Volt felesége is, igazán csinos nő, hozzá hasonló szegény származású. 1810 körül kis lánykájuk született, akit Mariska névre kereszteltek. Egy fiuk is lett később apja nevére, aki 1848-ban honvéd

volt, Buda ostrománál részt vett, a nádori palota kifosztásánál jelen volt, könyvtárban van is egy könyv, melyet onnan hozott el; – úgy tudom, ma is él valahol Sopron vármegyében, ő azonban nem tartozik történetünkhöz.

A kis Mariska nagyon szép gyerek volt. Erős, kedves, okos. Az öreg gróf halála után Széchenyi István gyakran és hosszasan tartózkodott Cenken. A kis Mariska akkortájt öt-hat esztendő volt. Széchenyi észrevette a kis lánykát s rend kívül meg szerette. Naphosszat eljátszogatott vele, ölében hordozta, százszor-ezerszer összecsókolgatta. Valamelyik épületben vagy talán éppen a kastélyban volt egy pincelakás. Kívül az ablak alatt állott a gróf, belül a kis Mariska, aki gyerekes édes pajzansággal hol kidugta fejcskáját, hol visszakarta, a gróf pedig kacagva zsörtölődött vele rosszakodása miatt.

Napokat töltöttek így el kettecskén efféle játszadozással. Az emberek nem értették a dolgot. A gróft nem úgy ismerték, mint aki nagyon szerette volna a kis gyereket. Utóbb azt suttozták, hogy a kis Mariska bizonyosan a grófnak a lánya. Még hasonlatosságot is találtak arcuk vonásaiban. A kis lány is erős barna szemöldökű s piros arcú volt. A következés megmutatta, hogy a jó cenkiek beszéde alaptalan mendemonda volt. Később elkerült a gróf hazulról. Nem gondoskodhatott a kis Mariskáról s talán egészen el is feledte. Az erdőkerülő is, felesége is rövid időközben elhaltak s a kis Mariska apátlan-anyátlan árvaságra jutott.

Élt Sopronban valami Wirth nevű ügyvéd. Csöndes, jó lelkű ember, de ami a jogot s jó erkölcsöt illeti, ebben szörnyű szigorú elvei voltak. Később városi szenátor lett belőle és Sopron városa tisztii ügyésze, ő vette magához a kis Mariskát s ő is, beteges felesége is nagyon megszerette a kedves kis lánykát, s hamar beleélték magukat abba a tudatba, hogy a kis Mariska lesz fogadott gyerekük és örökösük. Tudni kell, hogy a Wirth házaspárnak nem volt gyereke s hogy az asszony máskülönben áldott jó asszony, betegsége miatt több időt töltött az ágyban, mint azon kívül.

A kis Mariska pedig már tíz-tizenkét éves korában olyan rendet tudott tartani a háznál, mint egy felnőtt. A kis Mariska tizenhét esztendő hajadonná fejlődött lassanként a legkiválóbb szépséggé, aminőt csak el lehet gondolni. Arca, szeme, egész alakja bizonyosságot tett arról, hogy a természet minden szépségét, mely birtokában volt, vakon és pazarul szórta erre a leányra. Máig is sok ember él még Sopronban, aki úgy emlékszik rá vissza, mint a városnak, sőt az egész Sopron vármegyének legszebb asszonyára. Alig tette ki lábát az utcára: sereg számra akadtak követői, akik nem gyöztek betelni a ragyogó alak látásával. Ha barátnői vagy a jó „Wirth néni” kíséretében a közeli Fertő-tó fürdőjébe kirándult, valahány fiatalember volt Sopronban, mind ott ólalkodott körülötte, hogy csak néhány szót is válthasson

vele. Mindez egy csöppet sem volt ínyére a szigorú fiskus úrnak, de Mariska csak gyerekjátéknak tekintette az egészet.

Ez időtáiban azután az is történt, hogy Széchenyi gróf valami módon újból meg ismerkedett a lánnyal. S attól kezdve, ahogy meg ismerkedett, mindennapos vendég lett az egyszerű, igénytelen Wirth családnál. Ő ugyan csak a régi játszópajtás jogát hangoztatta, de valósággal mély vonzalom támadt benne a lány iránt. S bármily hidegen bánt vele a házigazda, bármily vasvilla szemekkel nézte olykor-olykor: azért a háztól el nem maradt.

Wirthné asszony ez időben többet betegeskedett, mint valaha. Folyton ágyban fekvő volt s Mariska volt a háztartás lelke. Wirth úr is, felesége is úgy hozzá szoktak a lányhoz, hogy utóbb el nem lehettek nála nélkül. Egy napon Széchenyi komoly arccal lépett Wirth úr elé s így szólt:

– Uram, én Mariskát magammal viszem Bécsbe s ott neveltetni fogom. Én őt el akarom venni feleségül. A tanácsos nagy szemeket meresztett.

– Méltóságos grófúr, – felelé – ebbe én nem egyezem bele. Sőt tiltakozom ellene, mint a lánynak gondnoka s az árvának gyámtyja. Az nem lehet, nem hihetem, de nem is hiszem, hogy ön ilyen szegény lányt vegyen feleségül s most már azt se tűröm, hogy ily gyakran látogassa. A gróf szemein a harag villámai cikáztak.

– Akár tűri, akár nem tűri, én a lányt magammal viszem.

A fiskus meg nem ijedt.

– Én pedig csak azt mondom, méltóságos gróf úr, hogy ha még egyszer átlépi a házam küszöbét, a vármegyénél keresetet indítok ön ellen nőcsábítás miatt. Tudom, hogy a perben semmi bizonyítékom se lesz egyelőre. Azt is tudom, hogy ha bármennyi bizonyítékom volna is, ön nagy befolyásával tudna magán segíteni. De ha önnek a nyilvános botrány ínyére van: hát akkor tessék!

Wirth úr megyei táblabíró is volt. Általánosan ismert becsületessége és szigorúsága tekintélyt szerzett neki a vármegyei nemességnél. Az olyan pert, a minővel Wirth úr a gróftól fenyegette, akkoriban a vármegye gyűlése előtt tárgyalták. A fiskus annak az egyébként alaptalan gyanúnak szálait is összekeresgélte, amely szerint Mariska Széchenyi lánya lett volna. Gróf Széchenyi akkoriban már megalapítani segítette a Magyar Tudományos Akadémiát s irataiból is, melyekkel a nemzetet fölrazta álmaiból, már megjelent vagy kettő. Nevét ismerték már országszerte. Voltak versenyző társai, volt ellensége is már több kettőnél. Volt a hazában is, de volt különösen Bécsben. Ily per végzetes következményeket idézhetett volna elő ránézve.

A gróf fájó szívvel visszavonult. De levelei, sőt német nyelvű költeményei is folyton jöttek a kis Mariskához. S Mariska képét elsőrangú művésszel megfestette.

Mariska egy felhőszakadás okozta árvíz alkalmával beleesett a városban keresztül húzódnó árokba, de kimentették s életre hozták. A gróf ekkor látogatta meg utoljára.

Wirth uram se késett tovább. Sietve összeházasította a lányt egy Bolváry József nevű ifjúval, aki valamikor Klobusiczky kalocsai érsek mellett volt komornyik, maga is Kalocsa tájáról való magas, nyulánk, jóképű fiatalember. Ekkor már a győri püspöknek volt soproni dézsmaispánja.

A szegény asszony maga is lángolt a grófért. Igazán boldog nem is volt soha, de derék férje mellett tűrte sorsát s csodálatos szépségét mindvégig megtartotta. Jól ismertem. Patvarista koromban egy ideig nála laktam. 1866-ban hat meg.

A veszprémi temetőben nyugszik most a kis Mariska. Gyermeke soha nem született. A gróf leveleit s ezek közt néhány versét is magával vitte a sírba. Utolsó óhajtása volt az, hogy e leveleket temessék el vele együtt. Férje híven teljesítette óhajtását. 1858-ban meglátogatta a gróft Döblingben. Széchenyi rögtön megismerte s nyugodtan fogadta.

– Látod Mariska, mi lett belőle! Te pedig még most is olyan szép vagy!

Még mindig a régi nevéen szólította. Az asszony nem tudott szóhoz jutni a nagy zokogástól.

Az az olajfestmény, amely gróf Széchenyi István íróasztala fölött függött, a kis Mariska képe volt.

In: Eötvös Károly: Magyar alakok. 4. kiad. Budapest : Révai, 1906. 1–9. p.

Raktári jelzet: 60126.